

УДК 821.161.3

Т.С. Нуржзіна

СЛОВА-ВОБРАЗ У ПАЭТЫЧНАЙ МАДЭЛІ СВЕТУ В. КОЎТУН

Артыкул прысвечаны спасціжэнню асаблівасцяў мастацкага функцыянавання слова ў якасці паэтычнага вобраза ў лірыцы В. Коўтун. Пры гэтым вылучаны дамінантныя словы-вобразы, якія ў працэсе развіцця творчай індывідуальнасці пісьменніцы трансфармаваліся ў новую мастацкую рэальнасць.

Светла-сонечна і запамінальна – «Каляровыя вёслы» (1971) – назвала Валянціна Коўтун першы паэтычны зборнік. Тады яна раз і назаўсёды накрэсліла вызначальныя шляхі-пуцявіны творчай самарэалізацыі – праз актыўнасць жыццёвай пазіцыі, праз разуменне гісторыі быцця народа, праз усведамленне прыналежнасці прыроднага таленту роднай зямлі. Па сутнасці, верш «Экслібрыс» – гэта выкладзенае аўтарам паэтычнае крэда:

*Спяшай, жыццё! Кідай пад ногі цярне.
Няхай ляцяць трывогі з гнёздаў дня.
Шукаю паміж слоў дрыготкіх зерне,
З якога прарастае цішыня.
Кідаю думкі спелыя ў разводдзе.
Спакой не суцяшае, як заўжды.
З дзвэрэй усіх набуджаных стагоддзяў
Майго народа выйшлі ў свет гады [1, с. 14].*

Сказана, як бачым, пра многае. І пры ўсім ёсць акцэнтацыя на галоўнай у жыцці творцы праблеме – на стасунках са словам, на ўменні жывапісаць словам, тварыць паэтычны вобраз, у якім – і малюнак, і мелодыя, і песня, і думка-ідэя. А яшчэ заўважым, што на гэтым этапе творчага сталення вось як нечакана дакладна падала сутнасць пісьменніцкага шчасця, якое ў яе ўяўленні такое:

*А шчасце – край паэтаў і лясоў,
Дзе ў кошыкі ўспацелья радкоў
Збіраем словы спорныя, нібы
У сне дуброў крамяныя грыбы... [1, с. 18].*

Таленавіта прарэзалася ў аўтарскай мадэлі шчасця і адмысловае паляшучкае майстэрства плесці кошыкі, і крамяныя грыбы ў святальным сне дубровы, і нялёгкая пісьменніцкая праца. Тое, што пошук «спорных слоў» – працэс напружаны і досыць зацяжны, перададзена праз нязвычайнае спалучэнне ўсяго двух слоў: *радкі ўспацелья*. Вось так яно ў таленавітага творцы: два словы і – мастацкі вобраз, прадметна-адчувальная (нават на дотык) рэальнасць. І далей, на ўсіх этапах літаратурнай дзейнасці В. Коўтун, само слова стане паэтычным вобразам, у якім адаб'ецца здольнасць ствараць мастацкую мадэль свету з выяўнымі праявамі эпічнага мыслення.

Для яе важна было ведаць, што «з душы жывое слова» [1, с. 23] не прападзе марна, што словы, адасланыя «ў вырай», «а ці спазнаюць вышыню?» [1, с. 24], а верш «Песня» пачынаецца маштабнай паэтычнай характарыстыкай вобразна-выяўленчых мажлівасцяў слова: «*Радкоў лясная ўсхваляванасць, // Слоў распагоджаная даль*» [1, с. 22]. У вершы «Трыпціх да паэтэс» трэцяя частка і назвай («Слова»), і зместам – гэта ўваабленне ідэі нязменнага пошуку слова, каб ім «*пачаць нязмоглае нанова*», прамовіць тое, што калісь не паспелі продкі, – засталася іх «*насланняў белая папера*».

А слова спадчыннае вартае вялікай увагі і пашаны: «*А слова вызнала пакуты, // А слова выцёрпела пумы...*» [1, с. 47]. Невыпадкова менавіта Нілу Гілевічу, апантанаму рупліўцу на ніве нацыянальнага «*залатаслоўя*», набытага «*з каморы мудрасці*» народ-

най, прысвечаны верш «Пра сейбіта беларускага». Глыбока зразумела і прывітала здзейсненае ў нашай літаратуры гэтым майстрам паэтычнага слова пісьменніца, падкрэсліўшы, што яго любоў да слова пачалася даўно. Пачалася з душы. Заўважым: у кантэксце твора ў якасці дзейнай асобы называецца не паэт, не сейбіт, а проста Душа, прапісаная з вялікай літары. І шчыруе тая Душа, як абазначае аўтар верша, па-сялянску рупліва ўвесну, улетку і восенню дзеля аднаго – каб «не распачалася зіма ў Беларусі без Сонца» [1, с. 100]. Вялікая і балючая праўда. Адна толькі кніга «Любоў прасветлая» (1996) дае права так напісаць і так ушанаваць нязломную Душу сапраўднага Паэта.

І сама пісьменніца, і яе лірычная гераіня амаль з першых крокаў у літаратурнай справе кіраваліся вызначальнай у лёсе творцы ісцінай – «пачуць ў сэрцы тое слова» [1, с. 47], што створана народамі, створана продкамі, што праспявана мацярынскай любоўю, нялёгкай жаноча-сялянскай доляй. А яшчэ – талентам народнай душы, чуткай, міласэрнай і паэтычнай, якая ўмела не толькі несці дабро, тварыць характэрнае, але так дыхтоўна, нерушна і далікатна ім карыстацца.

Пра гэтыя многія вершы В. Коўтун – «Удава», «Вясенняя мелодыя», «Тонеж», «Лісты да маці», «Летнія верацёны» і інш. Якраз у апошнім – мудрая разумнасць жаночага цягнення і трывання, умення ўзняцца над бядамі, не прыніжаючы сябе марнымі скаржамі, нараканнямі: «Толькі маці змаўчыць, каб душу не вярэдзіць, // Слоў балючых кастрыцу асыпле да ног» [2, с. 59]. Не прамовіць, не абзавецца марным словам, а проста, як непатрэбшчыну якую, моўчкі «асыпле» – выкіне з душы.

Стасункі беларускай паэтэсы са словам выдатна люструюць сутнасць канцэпцыі балгарскага акадэміка М. Арнаудава адносна псіхалогіі паэтычнай творчасці: «Словы не з’яўляюцца выпадковымі носьбітамі вобраза, ідэі, пачуцця, а сутнасцю самога ўнутранага вобраза, самой ідэі, самога пачуцця, асабліва тады, калі яны выяўна зафіксаваны ў нашай свядомасці. І хоць яны з’яўляюцца чымсьці перажытым, засвоенымі, гатовымі, яны так сістэматызавана прыведзены ў адпаведнасць з тым, што павінны выказаць, што паступова па вядомым законуе жыцця душы выступаюць у ролі субстытута стракатасці свету, створанага нашым уяўленнем, нашай абстракцыяй або нашай эмацыянальнай прыродай» [3, с. 604].

Адзначым, што ў паэтычнай мадэлі свету В. Коўтун 1980–90-х гадоў Слова сапраўды з’яўляецца сутнасцю асноўнага вобраза яе творчасці – вобраза Айчыны, Беларускага храма пісьменніцы. Служэнне Бацькаўшчыне Словам і ёсць ідэястваральны цэнтр мастацкай канцэпцыі жыцця, быцця беларуса ў часе і сусветнай прасторы. На новым узроўні пошукаў праявіліся дачыненні пісьменніцы са словам у паэтычным зборніку «Метраном» (1985). Гэта ўзровень, па словах крытыка А. Сямёнавай, «пільнай увагі да драмы душы, якая адбываецца не сама па сабе, а ў сутыкненні са светам» [4, с. 172].

Школа жыцця і творчасці ў кожнага свая. У В. Коўтун яна такая: «У сінтаксісе праўды і маны // Я адхварэю знакамі прыпынку» [1, с. 55]. Аголеным нервам рэагуе на свет у сабе і сябе ў свеце. Вось лірычная гераіня «Метранома» ўстрыможана нечаканым адкрыццём: яна, «дзіця гарачай вёскі, – // Сучасная да самазбыцця», перастала чуць, «дзе ў сэрцы адгалоскі, // А дзе арганны голас пачуцця...» [1, с. 62]. Побач з гэтым узнікае скрушная трывога за сутнасць, жывую праўдзівасць слова-вобраза, яго змястоўнасць, натуральнае гучанне: «Вось толькі слова... // Дык няўжо і слова // Чытала толькі дотыкам сляпой?!» [1, с. 62].

Слова для В. Коўтун – гэта і высокі духоўны арыенцір, і паэтычны вобраз, паддзены з характэрнай адзнакай асабовасці – з вялікай літары, і выяўленне эмацыянальнай прыроды таленту. Таму і змагла данесці да чытача XXI стагоддзя слова таленавітых гулагаўскіх нявольніц. Змагла, бо здолела ўбачыць час, эпоху ў новым ракурсе, з пазіцыі калымскай паэтэсы, якой уласцівы іншы маштаб мыслення, іншая мера, цана ча-

совага і вечнага. Пранізлівая праўда лагернай рэальнасці вось так азвалася ў слове нашай сучасніцы:

*Пачатак свету бачу я нанова.
Сляза жаночая... Сляза была найперш.
І з той слязой пакутліваю – Слова! [1, с. 106].*

Зусім відавочна, што камертон душы лірычнай гераіні ранніх зборнікаў настроены на хвалю суладнага існавання з прыродным светам: хадою ранка, рухомасцю першага промня, што праб'е густы туман над рэчкай або нячутна праслізне праз халаднаватую лістоту на самым золку дня:

*Ідзе па вёсцы Талака.
Бы немаўля ў калысцы – ранак.
Струменем пахкім малака
Цячэ туман з рачнога збана [5, с. 37].*

Усё тут пададзена канкрэтна, матэрыяльна: дзіця, калыска, малако, рака і нават збан. Усё да месца і на месцы. Нельга пры гэтым не адчуць унікальны слых аўтара, яго ўладу над словам. Які патрэбна мець талент, каб увасобіць, скажам, туман не толькі ў зрокавую, але і агучаную карціну быцця прыроднага свету!.. Той жа туман настолькі матэрыяльна адчувальны для лірычнай гераіні, што можа ўспрымацца чытачом не столькі на паняццёвым узроўні прыроднай з'явы, колькі на мяжы канкрэтна-прадметнай рэальнасці. Ёй хочацца «...вечарам туман кідаць, // Бы сеці тонкія, на бераг» [1, с. 20]. Часам можа і так зрабіць: «У кошыку сваім, нязвыкла новым, // Нясу туман сцюдзёны, як ваду» [1, с. 25].

Ён, туман, у вобразна-эмацыянальным свеце В. Коўтун і цячэ, і плыве. Раптам можа рукавом, як чалавек, зачапіцца за лазу («Тонеж»). Яму ўласціва розная ступень канцэнтрацыі – то густы-густы, то мярэжлівы, як сеці рыбакоў, а яшчэ ўмее свавольна ў чаўне сабакам шэрым расу сцярусіць і ціхенька прылегчы. У хвіліны выпрабаванняў палешука на гістарычнае права быць ён можа стаць гарачым («А Прыпяць не спыніць...»). Падкрэслім, што туман, вада, пушча, човен, травастойны луг – гэта той родны з дзяцінства свет, які ўздаваў душу лірычнай гераіні В. Коўтун, зрабіў яе відушчай, чуйнай, «заземленай» у родны грунт, «укаранёнай» у лад жыцця і думак продкаў, землякоў.

Відавочна, што яшчэ ў перыяд творчага самавызначэння В. Коўтун спрабуе раскрыць характар лірычнай гераіні-паэтэсы не толькі праз эмацыянальна-псіхалагічную рэакцыю на лад жыцця. Пэўныя штрыхі ў мастацкую плоць вобраза ўносіць функцыянаванне ў прасторы верша праяў канкрэтна-быццёвай сутнасці і глыбінна-язычніцкага адчування душы прыроды лірычнай гераіні. Каб пераканацца ў гэтым, нагадаем радкі з верша «Маці»:

*А я жыла ў табе дыханнем сінім,
Каб выліўшы, бы кроў, сваё цяпло,
Ты ўбачыла, што я ў цябе расліна,
Што лісцейкі ў мяне, як сон-святло.
Што я крычу, калі баліць карэнне,
Згінаюся, уткнуўшыся ў прыпол.
І засынаю ў маці на каленях,
Што пахнуць так, як пахнуць крылы пчол [1, с. 17].*

Дзяўчынка-паэтэса першых лірычных кніг В. Коўтун надзелена талентам разумець таемныя знакі прыроды, як гэта было ўласціва нашым продкам-язычнікам. Яна абвострана рэагуе на тое, як «трывожна з дрэў выходзіць лісце» [1, с. 15], уражаная тым, як «сонца карань у зямлю пускае» [1, с. 25]. І на сустрэчу з маці можа вырасці ля ганка дрэвам, каб родная пазнала «між іншых гонкіх дрэў» [1, с. 21].

У зборніку «На зломе маланкі» (1981) пасталелай і працятай навалнічнымі трывогамі за лёс *«маленькае зямлі»* («У спелай хмары чуйная патрэба...») лірычнай гераіні прыпомніцца і тое даўняе, так паэтычна калісьці адчутае дзяўчынкаю-раслінай: *«І хочацца карэньчыкам слабенькім // Тут зачатицца за гарачы дол»* [4, с. 35]. Чуць боль карэння – паэтычная формула, па якой і будзе развівацца і выяўляць сябе вобраз жанчыны-творцы ў прасцягу мастацкіх пошукаў В. Коўтун.

У 2006 г. выйшла кніга выбранай паэзіі В. Коўтун «Свяча любові». Зборнік адкрываецца аўтарскай прадмовай «Палёт за гарызонт», у якой пісьменніца наступным чынам пракаменціравала гэты творчы рубж: «Выбраныя творы паэта – заўсёды шлях за Гарызонт. Дарога да тае горнай вяршыні быцця, з якой нашым вачам – і аўтара, і чытача – адкрываецца ўвесь прасцяг жыццёвага палёту. Палёту, вядома, творчага» [2, с. 4]. І гэты «прасцяг творчага палёту» на кожным этапе мастацкага самавыяўлення абазначаны канцэптuallyна важнай для разумення жыццёвых і творчых прынцыпаў паэтэсы формулай-кодам – «каляровыя вёслы», «на ўзлёце дня», «на зломе маланкі», «метра-ном», «свяча любові».

І пісьменніца, і яе лірычная гераіня ўраджаюць адчуваннем трагізму быцця творчай асобы, усведамленнем таго, што свет высокіх мар і летуценняў, памкненняў і мастакоўскіх фантазій сутыкаецца з недасканаласцю рэальнага жыцця, яго супярэчнасцямі і катастрофамі. Адсюль і *«бяссонне назаўсёды»*, і здзіўленне, што ў сад паэзіі, краіну творцаў, *«нібы промень месяца, прайшла»*. Але ж як няпроста пачувацца ў гэтым здзіўным садзе лірычнай гераіні В. Коўтун: *«Ды песня, быццам сум на нейкім доме, // Узасень за сабою павяла. // А хтосьці да мяне ўжо быў, як промень, // І не дажыў да дзённага святла»* [2, с. 8].

Працытаваны верш цікавы для даследчыкаў і тым, што тут абазначаны яшчэ адзін з дамінантных паэтычных вобразаў у лірыцы В. Коўтун. У межах адной мастацкай прасторы двойчы фігуруе слова-вобраз *«промень»*. Гэта і сімвал нечаканага з'яўлення новага таленту, яго загадкавай непраўленасці – *як промень месяца*, і сімвал трагічна здзейсненага Талента – *хтосьці быў, як промень*, і згарэў дачасна на вогнішчы паэзіі, на вогнішчы сумлення. Слова *«промень»* і ўсе вытворныя ад яго сустракаюцца ў паэзіі В. Коўтун 1960–70-х гг. пастаянна. Мастацкія функцыі шматстайныя. Найперш у вобразе промня канцэнтраваліся юначыя жаданні-мроі вышыні, святла, добра і цеплыні: так, *«світальны промень сціплы, нібы госьць»* [1, с. 36], толькі на вясновым золку юнацтва *«звіняць праменныя арэлі»* [1, с. 35], а на далонях адчуваюцца промні і вясна. У світальнай маладосці нават сустрэча з самым значным успрымаецца вось так лятункава: – *«А хто дык сонечным праменнем // Перад вачыма калыхне»* [1, с. 22]. І лета, безумоўна, не адмовіць у просьбе дачкі паслаць яе матулі *«праменьчык добрага святла»* [1, с. 24].

Разам з тым у вершы «Летнія верацёны» падаецца вобраз промня ў новым мастацкім напаўненні. На першы погляд, верш можа паказацца бадай што традыцыйным. Хто з нашых паэтаў не пісаў пра жніво, пра жанчыну з сярпом на постаці: Цётка («Лета»), Я. Купала («Жніво», «Жнеям», «Жня»), А. Пысін («Жніво. Смуга над плёсам. Воз снапоў...»), «Забыта многае ў жыцці...»), А. Вярцінскі («Дажынкi») і інш. Аднак у В. Коўтун ураджае не малюнак, не захапленне ўвішнасцю жніа, а філасофія быцця з лета ў лета вясковай працаўніцы, якая *«здавён паласу цёпрых дзён дажынае»* [2, с. 59]. У бяссонні начэй верацёны памяці выводзяць бясконцую нітку жыцця. Аглушальная цішыня. Да пранізлівай звонкасці. Таму і ўспрымаецца так адчувальна кожнае імгненне суровага быцця жанчын *«вяргіневай вёсачкі»* – ад поўні, што мільгне ў далонях (такі кароткі летні сон!), да вострага (на мяжы фізічнага болю) адчування трывог і клопатаў кожнага новага дня: *«...як колецца першых праменьняў асцё»* [2, с. 59]. За густой метафорыкай верша – вялікая драма быцця, глыбінная філасофія часу, яго імклівасці і не-

зваротнасці: «У матуліных пальцах закружыцца лета // І апошняя слёзка на промню збяжыць» [2, с. 60].

А яшчэ промень і зброя – «жоўты клін», якім ранак прабівае «хмурынку навывлёт». На аснове асацыятыўнай сувязі (па форме) успрымаецца і клін у вершы В. Коўтун «Гэтак доўга забываю Вас...». Узнята праблема жаночага шчасця... Прывіднага? Мройнага? Шчасця, якое трэба забыць, забіць? Немагчымага, бо глабальныя перашкоды, дыстанцыя – абазначаны, узрост, сацыяльны статус, сямейнае становішча ці нешта іншае? Невядома. Абазначана толькі адно – адносіны на «Вы». Разрыў даецца цяжка. Боль такі, як быццам душа працята промнем-клінам навывлёт: «Гэтак доўга забываю Вас, // Нібы клін у шчасце забываю...» [1, с. 61]. І нават дождж прыносіць не палёжку, а б'е струменем-промнем так, «нібы клін у сэрца забываю» [1, с. 62]. Пра зацяжны характар пераадоўвання сябе гавораць многія вершы («Мы з кожным годам сірацелі...», «Няўжо і вы, мой боль і сон, і браце...», «Сівых анёлаў стомленае вечна...», «Пра вячэрняе», «Здаецца, ўсё ўмясцілі зоры ў долю...» і інш.) на старонках зборнікаў «Метраном», «Свяча любові».

Вось тут якраз да месца прыгадаць верш «Мне цёмнай ноччу...», у якім летуценніку-герою Н. Гілевіча прысніўся незвычайны сон. Уражаны святлом нязвыклым першай зоркі, шчаслівы ў сваім маленні на яе красу, ён перажыў вялікі стрэс і нечуваны боль: «Ад зоркі промень адляцеў і ўпіўся // Глыбока ў грудзі мне» [1, с. 18]. Аднак у творы паэта не столькі канстатацыя болу, колькі разгорнуты малюнак – рэальны, дынамічна-напружаны, фізічна-адчувальны – змагання за права жыць пакутнай радасцю пазнання боскай прыгажосці свету, усведамлення сутнасці ідэй вялікіх і праўдзівых ці задавальняцца роўным шляхам – без адчайнай узрушанасці высокім і нізкім, годным і непрыстойным – і існаваць па прынцыпе «хоць мелка, хоць брудна – затое спакой...» [6, с. 21]. Далёка не прасты выбар.

Цаной апошніх высілкаў – тузаў, цягнуў, ірваў «што сілы ў дзве рукі» – промень выцягнуты з сэрца, што кол з зямлі, і нават наўзбок шпурнуты. Толькі ці стала лягчэй? На яве ноч яшчэ цяжнейшай здалася герою. У такой мастацкай развязцы – адвечная загадка-таямніца правільнасці выбару, пошуку, сцвярджэння чалавечай і творчай існасці. І найперш сцвярджэнне сябе ў праўдзе слова, вобраза, у спасціжэнні прыроды таленту. Нездарма нават аловак паэтэсы «стрыжань-прамянёк хавае // У патаемнай глыбіні» [1, с. 23]. А ў вершы «Усё прадбачу – дні і ночы...» сама лірычная гераіня на гранічна-даверлівай наче, адчуваючы сябе праменнем у траве, можа «шапнуць на вушка Беларусі: // – Твая дачка яшчэ – жыве!» [1, с. 92]. Так прамаўляе пісьменніца, маючы вялікі вопыт быцця ў сваім часе, несучы святло вялікай любові.

У 1980–90-я гг. вобраз промня сустракаецца значна радзей. Цяпер паэтычны свет В. Коўтун адбівае іншую хаду часу – суровую, трагічна-супярэчліваю. Метраном свядомасці пісьменніцы абазначыў арбітральна новую вышыню творчых асэнсаванняў, эмацыянальна-мастацкіх адчуванняў і ўвасабленняў. І хоць вобраз промня зусім не знікае, нясе па-ранейшаму святло, але паявіцца і вобраз свечкі («На сустрэчу запальваем свечку // У храме змучаных сонцам палян» [1, с. 59]), які ў лірыцы паэтэсы ХХІ стагоддзя трансфармуецца ў «свячу любові» – вобраз-сімвал найвялікшай міласэрнасці. І адзін, і другі вобраз знайшлі сталую «прапіску» ў мастацкім полі лірыкі В. Коўтун у 1990-я гады. І далёка не выпадкова. Паспрыяла таму актыўная дзейнасць пісьменніцы ў якасці старшыні Усебеларускага жаночага фонда Святой Еўфрасінні Полацкай. Менавіта ў тую пару і адбываецца глыбокае асэнсаванне хрысціянскіх духоўных каштоўнасцяў і «ўкараненне» ў мастацкі кантэкст твораў характэрных вобразаў-сімвалаў: свечка, свяча, крыж, анёл, скрыжалі, храм душы, Галгофа, пекла, Хросны ход і інш.

У звязку з гэтым прыгадаем два асабліва красамоўныя моманты ў творчай біяграфіі паэтэсы: зборнік выбранай лірыкі «Свяча любові» і зборнік «Малітва да Калымы». Прынамсі, у першым зборніку В. Коўтун арганізоўвае творы ў адно мастацкае цэлае па прынцеце цыклічнасці – «Дзённікі жыцця», «У водбліску свячы», «З роду Еўфрасінні», «Балады памяці», «Перастварэнні». Такая арганізацыя рознага мастацкага матэрыялу ў адзіны паэтычны арганізм даволі выяўна раскрывае эвалюцыю вобразна-эстэтычнага мыслення пісьменніцы – ад дзённікавай фіксацыі эмацыянальна-псіхалагічнай рэакцыі на жыццёвыя рэаліі да ўсвядомленай патрэбы ацаніць здзейсненае ў слове ў водбліску святла (свячы) высокай духоўнасці. У цэлым жа назвай «Свяча любові» паэтэса і абзначыла свой далейшы шлях да горняе вяршыні чалавечага і творчага духу.

Трагізм быцця творчай асобы ва ўмовах калымскай лагернай рэальнасці – ідэйны нерв зборніка «Малітва да Калымы». Лірычная гераіня прызнаецца аднойчы: «*Я сёння іншая*» [1, с. 119]. Бачыцца іншай і сама пісьменніца. Цяпер яе паэтычнае слова скіравана на тое, каб праўдзіва, строга і нават сурова паказаць, як вера ў правату і людскасць давала сілы годна прайсці скрыжальмі калымскай мерзлаты. Паэтэса-лагерніца непакісаная ў сваім перакананні: «*Над словам ісціны адно не ўладна смерць! // Яно паўстане – сведка ў судны дзень*» [1, с. 128].

Паэтычная мадэль калымскага свету – гэта і канкрэтна-побытавая рэальнасць, і дзённік (дакумент эпохі, сведка), у які, па словах паэтэсы-вязніцы, яна «*запісала ўсё – душой, і неаспрэчна!*» [1, с. 109]. Сапраўды, талент творцы ўнікальны. У адну мастацкую сістэму вобразаў, напрыклад, звязаны такія з’явы, як бесчалавечнасць лагерных умоў, «*жыцця халодны жах*» [1, с. 121], святы надзеі промень і немагчымасць страты вышыні, а выказана гэта праз наступнае паэтычнае трыадзінства – «*Эдзіт, пурга і свечкі*» [1, с. 113]. Данесла радые ў палату «дахадзьяг» трагічную споведзь французскай спявачкі. У голасе яе чулася такая прага жыць і такая пякучая праўда чужога болю, што свечкі душ калымскіх «зэчак» успыхваюць новай надзеяй выйсці з лагернага пекла і любіць.

Не адзін раз аўтар зборніка выкарыстае вобраз свечкі. Нават у множным ліку: «*Шарэнгі душаў – як этапы свечак*» [1, с. 119], «*Стаім, як свечкі, на вятрах тваіх, радзіма*» [1, с. 129]. Мастацкі эффект у гэтым выпадку ашаламляльна нечаканы: безліч кволых аганькоў зліваюцца ў незгасальнае святло. Тады і загараецца свяча любові. Непагасная. Любові да ўсіх і кожнага, хто выстаяў на скразняках эпохі, – «*Ад Янкі... Алаізы... І – Максіма*» [1, с. 129] да лагернай паэткі Лесі і сучаснай паэтэсы Валянціны Коўтун.

Радок «*Стаім, як свечкі, на вятрах тваіх, радзіма*» [1, с. 129], нагаданы раней, – гэта новая назва верша «Песня». У ім, як бачым, пісьменніцай абзначаны тры постаці, якія гістарычна праяўлены ў часе, у мастацкім слове, якія трывала замацаваны ў культурна-творчай прасторы краіны і чытацкай свядомасці беларуса. Яны, трагічныя і знакавыя, асвечаныя боскім наканаваннем ахвярнага служэння Бацькаўшчыне, яе лёсу, прайшлі, падкрэсліць аўтар верша, крыжовымі дарогамі пазнання саміх сябе, сваёй нацыянальнай самаідэнтыфікацыі. Іх шлях да горніх вяршынь быцця – шлях на Галгофу, шлях сцвярджэння сваёй асабовасці.

Свечка, запаленая Богам на іх сустрэчу з жыццём, успыхвае «свячой любові». Праз цяжкі «крыж міласэрнасці», «гон Пагоні», праз дазвол Усявышняга «*спаможна ў полымі згарэць*» [1, с. 128] палягае іх шлях да ўратавання храма Душы. Паказаць, увасобіць гэты шлях у «спорным» слове-вобразе было для В. Коўтун асабліва важным. Сведчанне гэтаму – яе пастаяннае імкненне да мастацкай агранкі слаvesнага вобраза, што прыводзіла да ўзбуйнення ідэі-думкі.

Нагадаем, што ў зборніку «Малітва да Калымы» апошнім быў верш «Песня», у якім асноўная ўвага чытача канцэнтруецца на трагічнасці лёсу тых, чый талент быў загублены суровым часам, жорсткасцю эпохі і абьякавасцю да іх лёсу самой радзі-

мы, спавітай страхам. Тройчы паўтараецца ў творы (як у сапраўднай малітве) самае святое – радзіма, айчына. У такіх вобразах, як вятры радзімы, тайга радзімы, калымская «пацьма», найперш перададзена накіраванасць «ззчкам» у імя айчыны свечкамі ахвярных згарэць. Аднак у кнігу лірыкі «Выбранае» верш увайшоў у абсалютна новай рэдакцыі. З чатырнаццаці радкоў засталася ўсяго чатыры: «*Стаім, як свечкі, на вятрах тваіх, радзіма. // Ад Янкі... Алаізы... І – Максіма. // Гарым, як свечкі, між снягоў, Айчына. // Святога Духа у імя... Айца і Сына*» [1, с. 129].

Пачнём з таго, што пісьменніца зняла назву. І правільна зрабіла: зусім не песенны настрой, не песенная мелодыя. У канчатковай рэдакцыі твор набыў новае гучанне, паглыбілася, больш маштабнай стала ідэя. Ад калымскай вобразнасці бадай нічога не засталася, а радок «*гарым, як свечкі, між снягоў, Айчына*» [1, с. 129] толькі ў пэўнай ступені нагадвае першы варыянт: «*Як свечкі, мы згараем для айчыны*» [2, с. 65]. Дзеяслоў *стаім*, якім пачынаецца першы радок верша ў новай рэдакцыі, і замена дзеяслова *згараем* на *гарым* настройваюць на іншае ўспрыманне прасторава-часовай рэальнасці і чалавека ў ёй. І на калымскіх маршрутах, і на пераломных віражах сучаснасці галоўным і неаспрэчным было і ёсць адно: толькі сіла духу дазваляе здзейсніцца асабе, перамагчы абставіны і час. Думаецца, зусім не выпадкова пісьменніца парушае звыклы парадак у малітоўным трыадзінстве, расставіўшы словы такім вольным чынам: «*Святога Духа у імя... Айца і Сына*» [1, с. 129]. Гарэць ахвярна ў полымі пакут і супрацьстаяць праявам зла ў любых маштабах заўжды пад сілу тым, хто жыццё сваё падпарадкоўваў адной ідэі – ідэі высокага служэння праўдзе жыцця і праўдзе слова.

І гэта толькі некаторыя канцэптually важныя аспекты быцця беларуса ХХ стагоддзя, увасобленыя В. Коўтун у паэтычную мадэль свету, дзякуючы функцыянальнай шматстайнасці ключавых слоў-вобразаў у агульнай сістэме мастацкай вобразнасці.

СПІС ЛІТАРАТУРЫ

1. Коўтун, В. *Выбранае* / В. Коўтун. – Мінск : Лімарыус, 2011. – 280 с.
2. Коўтун, В. *Свяча любові : выбр. творы* / В. Коўтун. – Мінск : Лімарыус, 2011. – 200 с.
3. Арнаудов, М. *Психология литературного творчества* / М. Арнаудов. – М. : Прогресс, 1970. – 654 с.
4. Сямёнава, А. *Слова сапраўднага лад : літаратурныя эцюды* / А. Сямёнава. – Мінск : Маст. літ., 1986. – С. 164–165.
5. Коўтун, В. *На зломе маланкі : лірыка* / В. Коўтун. – Мінск : Маст. літ., 1981. – 110 с.
6. Гілевіч, Н. *І чую я голас : выбр. Вершы : 1954–2008* / Н. Гілевіч. – Мінск : Про Хрысто, – 2008. – 176 с.

Nuzhdina T.S. A Word as an Image in the Poetic Model of the Kovtun's Lyrics

The article is devoted to the analysis of the functioning the term «word» as a poetic image in the Kovtun's lyrics. Thus, specific words-images have been found out that helped to develop new creative reality, demonstrating great personality of the author.

Рукапіс паступіў у рэдкалегію 19.09.2012